

Вільгельм Гаўф/ Wilhelm Hauff (1802 – 1827) – Літаратурная спадчына Гаўфа складае тры альманахі казак, адзін з якіх быў выдадзены яго жонкай пасля смерці пісьменніка, некалькі раманаў і вершаў. У Байрсбране знаходзіцца “Музей казак Вільгельма Гаўфа” (Hauffs Märchenmuseum), а ля замка Ліхтэнштэйн ля Штутгарта ўсталяваны помнік пісьменніку.

Малады англічанін (Der junge Engländer)

У паўднёвай частцы Германіі знаходзіцца гарадок Грунвізэль, звычайны, як і ўсе: у цэнтры – маленькая рыначная плошча з фантанам, збоку – яе маленькая старая ратуша, вакол рынка – дом міравога судзі і самых паважаных купцоў, а на некалькіх вузкіх вулачках жывуць астатнія насельнікі. Усе ведаюць адно аднаго, кожнаму вядома, што дзе адбываецца, а калі ў пастыра ці бургамістра, ці ў доктара на стале з’явіцца дадатковая страва, то ўжо ў полудзень пагалоска пойдзе па ўсім горадзе. Пад вечар жанчыны выпраўяцца адна да адной з візітамі, як гэта тут называецца, абмяркуюць за кубачкам моцнай кавы і салодкім пірагом гэтае здарэнне, робячы выснову, што пастар, магчыма, удзельнічаў у латэрэ і выйграў не пахрысціянску вялікую суму, што бургамістра “падмазали”, а доктар атрымаў ад аптэкара некалькі залатых за выпіску даволі дарагіх рэцэптаў.

Для такога ўпарадкаванага гарадка, як Грунвізэль, відаць, непрыемнай нечаканасцю з’явіўся прыезд нейкага чалавека, пра якога не ведалі, адкуль ён, што яму тут трэба, з чаго ён жыве. Хаця бургамістр і праверыў яго пашпарт і за кавай у сям’і доктара выказаў думку, што хоць пашпарт правільна завізіраваны ад Берліна да Грунвізэля, але ўсё ж тут штосьці не тое, бо мужчына выглядае неяк падазрона. Бургамістр карыстаўся ў горадзе самым вялікім аўтарытэтам, і не дзіва, што з гэтага часу на прыезджага глядзелі з падазронасцю. А яго жыццёвыя паводзіны таксама не давалі грунвізэльцам прычыны пазбавіцца гэтай думкі.

Прыезджы за некалькі залатых арандаваў сабе цэлы дом, які дагэтуль пуставаў, прывёз туды цэлую падводу дзіўных рэчаў, напрыклад, печавы, плітаў, вялікіх ціглаў і шмат іншага, і з таго часу жыў самотна. Ён нават гатаваў сам, і ніводная душа не заходзіла ў яго дом, акрамя грунвізэльскага старога, які забяспечваў яго хлебам, мясам і гароднінай. Але і ён не ступаў далей за перадпакой. Там чужынец забіраў купленае.

Ён не хадзіў папоўдні, як іншыя мужчыны, на кегельбан, не заглядаў вечарам у шынок, каб, як іншыя, пагутарыць, дымячы люлькай, пра газетныя навіны. Дарма яго запрашалі па чарзе бургамістр, доктар і пастар на абед альбо каву, ён заўсёды выбачаўся, што не можа. Таму адны лічылі яго вар'ятам, другія – яўрэем, а трэція ўпарта і ўпэўнена сцвярджалі, што ён чараўнік ці нячысцік.

Але аднойчы ў горад прыехалі людзі з экзатычнымі звярамі. Як заўсёды, гэта быў бадзяжны люд з вярблюдам, які ўмее кланяцца, мядзведзем, які танцуе, некалькімі сабакамі і малпамі, якія ў чалавечым адзенні маюць даволі камічны выгляд і вырабляюць усялякія штукі. Такія людзі звычайна ездзяць па горадзе, спыняюцца на скрыжаваннях вуліц, ствараюць пры дапамозе маленькага барабана і трубы несусветны шум, члены трупы танцуюць і скачучь і такім чынам атрымліваюць з тутэйшых жыхароў грошы. Але трупа, якая гэтым разам прыбыла ў Грунвізэль, адрознівалася ад іншых тым, што мела жудасна арангутана, амаль чалавечага росту, які хадзіў на дзвюх нагах і ўмеў вырабляць усялякія штукі.

Камедыянты з сабакамі і малпамі падышлі і да дома прыезджага. Як толькі пачуліся гукі барабана і трубы, ён з'явіўся, незадаволена пазіраючы спачатку ў цёмныя, памутнелыя ад старасці вокны. Але неўзабаве ён стаў больш прыязным, на ўсеагульнае здзіўленне паказаўся ў акне і сардэчна засмяўся з выбрыкаў арангутана. Ён нават даў за гэтую забаву так шмат залатых, што ўвесь горад загаварыў пра тое.

Наступнай раніцай трупа са звярамі рушыла далей. Вярблюда нагрузілі кашамі, у якіх утульна сядзелі сабакі і малпы, а пагоншчык і арангутан ішлі за вярблюдам. Але не прайшло і некалькі гадзін пасля іх выезду за вароты, як той прыезджы пан заспяшаўся на пошту, на вялікае здзіўленне паштмайстра запатрабаваў карэту і свежых коней і выехаў у тыя ж вароты і па той самай дарозе, якой выправіліся звяры. Увесь гарадок быў незадаволены, што не даведаўся, куды той падаўся.

Ужо была ноч, калі чужынец зноў з'явіўся перад варотамі. Але ў карэце сядзела яшчэ адна асоба – у капелюшы, які закрываў твар, а шаўковая хустка была завязаная на рот і вушы. Брамнік палічыў за свой абавязак звярнуцца да другога незнаёмца і папрасіць пашпарт, але той адказаў вельмі груба, прамармытаўшы штосьці на незразумелай мове.

– Гэта мой пляменнік, – прызна сказаў прыезджы брамніку, кладучы яму ў руку некалькі срэбных манет. – Гэта мой пляменнік, і ён пакуль што дрэнна ведае нямецкую мову. Ён толькі што вылаяўся на сваім дыялекце на тое, што нас затрымліваюць.

– А, калі гэта ваш пляменнік, – адказаў брамнік, – тады яму можна ўязджаць і без пашпарту. Ён жа, напэўна, будзе жыць у вас?

– Канечне, – сказаў прыезджы, – і, магчыма прабудзе доўга.

У брамніка больш не было ніякіх пытанняў, і прыезджы пан і яго пляменнік уехалі ў гарадок. Бургамістр і ўвесь горад былі, між іншым, не вельмі задаволеныя брамнікам. Яму варта было б запомніць хоць некалькі словаў з адказу пляменніка. Тады лёгка можна было б вызначыць, з якой зямлі з’явіліся тут ён і яго дзядзька. Але брамнік запэўніў, што мова была не французкая і не італьянская, па вымаўленні ж, здаецца, ангельская, і калі ён не памыляецца, малады пан прамовіў “God dam!” Вось такім чынам брамнік так-сяк выкруціўся сам і праславіў юнака, бо цяпер уся гаворка ў гарадку была толькі пра маладога англічаніна.

Але і малады англічанін не паказваўся на людзі – ні на кегельбане, ні ў шынку. Затое ён ствараў людзям праблемы іншым чынам... А вось як: часта здаралася так, што са звычайна ціхага дома прыезджага чуліся жудасныя крыкі і шум, так што народ тоўпіўся перад домам, гледзячы на вокны. Там можна было ўбачыць маладога англічаніна, апранутага ў чырвоны фрак і зялёныя штаны, з ускудлачанымі валасамі і жудаснай грывасай, які неверагодна хутка прабягаў каля вокнаў туды-сюды па ўсіх пакоях; стары пан ганяўся за ім у чырвоным халаце з бізуном у руцэ, махаў ім, часта прамахваўся, але часцяком, здавалася натоўпу, бізун усё-такі наганяў юнака; адтуль да людзей даляталі пужліва-жаласныя ўскрыкі і хвосткія ўдары бізуна. Гэтыя жорсткія адносіны да невядомага маладога чалавека так балюча закранулі жанчын гарадка, што яны нарэшце прымусілі бургамістра ўмяшацца ў гэтую справу. Ён напісаў прыезджаму пану запіску, у якой у даволі рэзкіх выразах вінаваціў яго ў недапушчальным абыходжанні са сваім пляменнікам і пагражаў яму, што калі такія сцэны паўторацца яшчэ, ён возьме маладога чалавека пад адмысловую апеку.

Але якім жа вялікім было здзіўленне бургамістра, калі да яго ўпершыню за дзесяць гадоў прыезджы заявіўся сам! Стары пан патлумачыў свае паводзіны асаблівым даручэннем бацькоў хлапца, якія аддалі яму яго на выхаванне. Паводле словаў пана, гэта ўвогуле разумны, прыстойны хлапец, але яму вельмі цяжка даецца мова; ён жа такім чынам хоча навучыць свайго пляменніка бегла размаўляць па-нямецку, каб той адчуваў сябе вольна і быў потым прыняты ў грамадстве, ды мова даецца таму з такой цяжкасцю, што часта без добрай лупцоўкі бізуном ніяк не абысціся.

Бургамістр такім тлумачэннем застаўся цалкам задаволены, параіў старому ведаць меру, а вечарам у шынку апавёў, што рэдка сустракаў такога дасведчанага, прыстойнага чалавека, як гэты прыезджы:

– Шкада толькі, – дадаў ён, – што ён так мала бывае на публіцы; але я думаю, што калі яго пляменнік крышку загаловаць па-нямецку, ён будзе ў мяне больш частым госцем.

І гэты адзіны выпадак цалкам змяніў погляды гарадка. Прыезджага пачалі лічыць прыстойным мужчынам, прагна жадалі больш блізкага знаёмства з ім і лічылі абсалютна нармальным, што тады-сяды ў гэтым пустэльным доме ўсчынаўся страшэнны крык. “Ён дае свайму пляменніку ўрок нямецкай мовы”, – гаварылі грунвізэльцы і больш не запыняліся каля дома.

Недзе праз тры месяцы ўрокі нямецкай мовы, мусіць, скончыліся, і стары прасунуўся наперад яшчэ на адзін крок. У гарадку жыў нямоглы стары француз, які вучыў тутэйшую моладзь танцам. Яго запрасіў да сябе прыезджы і сказаў, што хоча навучыць свайго пляменніка танцаваць. Ён сцвярджаў, што пляменнік хоць і вельмі здольны, але што да танцаў, то крыху наравісты; ён, праўда, ужо вучыўся танцам у іншага настаўніка і авалодаў такімі адмысловымі турамі, што выступать з імі на людзях нават неяк няёмка. Пляменнік жа лічыць сябе менавіта з гэтай прычыны выдатным танцорам, хаця яго танцы не маюць нічога агульнага з вальсам ці галопам і нават зусім не падобныя да экасаза ці франсаза. Ён, між іншым, паабяцаў плаціць адзін талер за гадзіну, і танцмайстар з задавальненнем згадзіўся вучыць наравістага выхаванца.

У час гэтых урокаў, як пад сакрэтам сцвярджаў француз, здараліся такія дзівосы, якіх свет не бачыў. Пляменнік, даволі высокі, гонкі, але з караткаватымі нагамі малады чалавек, выходзіў у чырвоным фрак, прыгожа паголены ды пастрыжаны, у шырокіх зялёных штанах і глянцавых пальчатках. Ён размаўляў мала і з іншаземным акцэнтам, спачатку быў даволі паслухмяны і прыстойны. Але затым ён пачаў скакаць з дзікімі грывасамі на твары, рабіў самыя смелыя антраша, ды так, што танцмайстар аж траціў мову і здольнасць бачыць. Калі ж ён спрабаваў ушчуваць вучня, дык той сцягваў з ног шыкоўныя балеткі, шпурляў імі, цэлячыся ў галаву французу, і гойсаў па пакоі на карачках. Пачуўшы такі шум, стары пан раптам выбягаў у чорным шлафроку і каўпаку з залацістай паперы на галаве са свайго пакоя і пачынаў бязлітасна лупцаваць пляменніка бізуном па спіне. Тады пляменнік жудасна ўзвываў, ускокваў на сталы і высокія камоды, нават на аконныя карнізы і штосьці гаварыў на невядомай дзіўнай мове. Але стары не даваў яму паслаблення, хапаў яго за нагу, сцягваў уніз, дубасіў як след, і з

дапамогай спражкі заціскаў яму шчыльней хустку на шыі, пасля чаго той рабіўся зноў прыстойным і паслухмяным, а ўрок танцаў праходзіў далей без перашкод.

Калі ж танцмайстар давёў свайго навучэнца да таго ўзроўню, калі на ўроку можна было ўжо ўжываць музыку, пляменніка як падмянілі. Нанялі гарадскога музыку, які павінен быў сядзець на стале залы ў пустэльным доме. Танцмайстар тады павінен быў граць ролю дамы, для чаго стары пан адзяваў яго ў шаўковую спадніцу і ахінаў усходнеіндыскім шалем; пляменнік запрашаў яго на танец, і яны пачыналі вальсаваць; але гэта быў нястомны, як апантаны, танцор, ён не выпускаў танцмайстра са сваіх доўгіх рук. Той мог стагнаць і крычаць, але ўсё роўна мусіў танчыць, пакуль не валіўся, зняможаны альбо пакуль у музыкі не дранцвела рука ад ігры на скрыпцы. Старога танцмайстра гэтыя ўрокі ледзь не даводзілі да магілы, але талер, які выплочваўся яму кожны раз, добрае віно, якім частаваў стары, рабілі сваю справу, і ён зноў і зноў прыходзіў, калі нават напярэдадні цвёрда вырашаў не ступаць больш на парог таго пустэльнага дому.

Насельнікі ж Грунвізэля, у адрозненне ад француза, глядзелі на справу зусім інакш. Яны лічылі, што ў маладога чалавека ёсць схільнасць да грамадскага жыцця, таму жанчыны гарадка радаваліся – улічваючы вялікі недахоп мужчынскага полу, – што да наступнай зімы яны прыдбалі спрытнага танцора.

Аднойчы раніцай служанкі, што вярталіся з рынку, паведамілі сваім гаспадарам пра дзіўнае здарэнне. Перад пустэльнымі домам быццам бы стаяла шыкоўная карэта са шкла, запрэжаная цудоўнымі коньмі, а служба ў багатай ліўрэі трымаў дзверкі. Тут адчыніліся дзверы пустэльнага дома, і з іх выйшлі два цудоўна апранутыя паны: адзін з іх быў стары прыезджы, а другі – мусіць, малады пан, які з такой цяжкасцю вывучаў нямецкую мову і так шалёна танчыў. Абодва селі ў карэту, слуга ўскочыў на запяткі, і карэта – уявіце сабе! – скіравалася проста да дома бургамістра.

Калі жанчыны пачулі такое ад сваіх служанак, яны паспешліва знялі з сябе фартухі і не зусім чыстыя чэпчыкі і апрануліся ў святочнае. “Няма ніякага сумневу, – гаварылі яны сваім блізкім, у той час, калі ўсе яны заняліся прыборкай гасцінай, якая звычайна служыла для розных патрэб, – няма ніякага сумневу, што прыезджы выведзе свайго пляменніка ў свет. Стары дурань на працягу дзесяці гадоў не дадумаўся нагой ступіць у наш дом, але даруем яму гэта дзеля пляменніка, пэўна ж, вельмі чароўнага маладога чалавека”.

Так яны гаварылі і наказвалі сваім сынам і дочкам не горбіцца і вымаўляць словы лепш, чым звычайна.

І разумныя жанчыны гарадка не памыліліся, бо стары пан з пляменнікам па чарзе аб'язджалі сем'і, каб увайсці ў іх у ласку.

Усе былі проста зачараваныя абодвума прыезджымі і шкадавалі, што раней яшчэ не мелі шчасця пазнаёміцца з імі. Стары пан паказаў сябе годным, вельмі разважлівым чалавекам, які, праўда, што б ні гаварыў, лёгка пасміхаўся, так што не было ўпэўненасці, гаворыць ён сур'ёзна ці не. Але яго размовы пра надвор'е, пра мясцовасць, пра летнія забавы ў склепе пад гарой былі такія разумныя і прадуманыя, што ўсе былі ў захапленні.

А пляменнік! Ён зачараваў усіх, ён паланіў усе сэрцы! Праўда, што да знешнасці, то яго твар нельга было назваць прыгожым: яго ніжня частка, асабліва сківіца, занадта ўжо выпірала ўперад, а скура была вельмі рудая, ён часам корчыў усялякія дзіўныя грымасы, заплюшчваў вочы і выскаляў зубы, але ўвогуле рысы яго твару ўсе палічылі надзвычай цікавымі. Яго рухомая, спрытная фігура не ведала сабе роўных. Адзенне, праўда, крышку неахайна звисала з яго тулава, але ўсё яму цудоўна пасавала. Ён вельмі жыва рухаўся па пакоі і валіўся то на канапу, то ў крэсла, выцягваючы ногі далёка перад сабой. Але тое, што ў іншага маладога чалавека палічылі б за грубасць і непрыстойнасць, у пляменніка сходзіла за геніяльнасць.

– Ён жа англічанін, – чулася то тут, то там, – яны ўсе такія. Англічанін можа разлегчыся на канапе і заснуць у той час, калі дзесяць дамаў шукаюць месца, куды сесці. На англічаніна за такое нельга крыўдзіцца.

У адносінах да старога пана, свайго дзядзькі, ён быў вельмі паслухмяны, а калі пачынаў на карачках скакаць па пакоі, ці, як яму было дастаткова, усаджвацца на крэсла з нагамі, то дастаткова было аднаго позірку, каб заклікаць яго да парадку. Ды і як было крыўдзіцца на яго, калі дзядзька ў кожным доме гаварыў гаспадыні: “Мой пляменнік яшчэ крыху неабчэсаны і неадукаваны, але я ўскладаю вялікія надзеі на грамадства, яно яго выправіць і адукае, і я рэкамендую яго вам ад шчырага сэрца”.

Такім чынам пляменнік быў уведзены ў свет, а ўвесь Грунвізэль толькі і гаварыў у той і ў наступныя дні пра гэтую падзею. Але стары пан на тым не спыніўся – здавалася, ён цалкам змяніў свой склад думак і лад жыцця. Папоўдні ён пайшоў са сваім пляменнікам у шынок пад гарой, дзе паважаныя паны Грунвізэля пілі піва і забаўляліся гульнёй у кеглі. Там пляменнік выявіў сябе спрытным гульцом; ён ніколі не выбіваў менш за пяць-шэсць. Час ад часу, праўда, на яго находзіла штосьці дзіўнае: раптам ні з таго ні з сяго ён з

шарам у руках стралой зрываўся з месца і пачынаў вытвараць з кеглямі чорт ведае што, альбо, калі ён выбіваў вянок ці караля, то раптам становіўся на прыгожа прычасаную і дагледжаную галаву дагары нагамі; калі ж міма праязджала карэта, ён аказваўся ў адно імгненне на яе даху і адтуль корчыў грымасы. Так ён праязджаў нейкую адлегласць, а потым саскокваў і зноў прыбгаў да кампаніі.

Стары пан пасля такіх сцэн звычайна прасіў прабачэння ў бургамістра і іншых паноў за нявыхаванасць свайго пляменніка, але яны смяліся, прыпісвалі ўсё гэта яго маладосці, сцвярджалі, што ў гэтым узросце яны і самі былі безразважнымі, і вельмі любілі маладога ветрагона, як яны яго называлі.

Але здараліся і часы, калі яны злаваліся на яго даволі моцна, але не адважваліся нічога сказаць, таму што малады англічанін лічыўся ўзорам адукаванасці і розуму. А яшчэ стары пан меў звычку хадзіць вечарам са сваім пляменнікам у гарадскую карчму “Залаты алень”. Хаця пляменнік быў яшчэ зусім юны, ён паводзіў сябе, як стары, – садзіўся з чаркай, надзяваў жахлівыя акуляры, даставаў вялізную люльку, прыпальваў яе і дыміў больш за ўсіх. Калі ж пачыналася размова пра газеты, пра вайну і мір, калі доктар выказваў адно меркаванне, бургамістр – іншае, а астатнія ўдзельнікі вельмі здзіўляліся з іх глыбокіх ведаў, пляменніку раптам прыходзіла ў галаву выказаць зусім іншае меркаванне. Тады ён стукаў кулаком па сталае, зняўшы пальчаткі, даваў бургамістру і доктару выразна зразумець, што яны пра ўсё гэта нават прыблізнага ўяўлення не маюць, што ён пра гэтыя з’явы чуў зусім іншае і мае больш глыбокае разуменне. Потым ён на ламанай нямецкай мове выказваў сваё меркаванне, якое ўсе, акрамя бургамістра, лічылі вельмі трапным – ён жа англічанін, пэўна ж, ведае ўсё лепш.

Калі ж затым бургамістр і доктар, раззлаваўшыся, садзіліся згуляць партыю ў шахматы, то пляменнік аказваўся тут як тут, пазіраў у свае вялікія акуляры праз плячо бургамістра і ганьбаваў той ці іншы ход, падказваў доктару, што трэба хадзіць так і так, у выніку чаго абодва гульцы ў душы вельмі злаваліся. Калі ж незадаволены бургамістр прапаноўваў яму партыю, каб упэўнена паставіць мат, бо ён лічыў сябе другім Філідорам [1], стары пан мацней зацягваў хустку на шыі пляменніка, пасля чаго той рабіўся паслухмяным і прыстойным і ставіў бургамістру мат.

Да таго часу ў Грунвізэлі амаль кожны вечар гулялі ў карты, дзе стаўка складала палову крэйцара; для пляменніка гэта выглядала нікчэмна, ён ставіў каралеўскія талеры і дукаты, сцвярджаючы, што ніхто ў свеце не гуляе так, як ён, і звычайна ўлагоджваў пакрыўджаных паноў тым, што прайграваў ім велізарныя сумы. Яны не адчувалі згрызотаў сумлення, забіраючы ў яго

даволі шмат грошай. “Ён жа англічанін і ад нараджэння багаты”, – гаварылі яны і хавалі дукаты ў кішэні.

Такім чынам пляменнік прыезджага пана за кароткі час заваяваў наймаверную павагу ў горадзе і наваколлі. Людзі не маглі прыпомніць на сваім веку ў Грунвізэлі такога маладога чалавека. Гэта была самая незвычайная з’ява ў жыцці горада. Нельга было сказаць, што пляменнік, акрамя танцаў, нечаму вучыўся. Лаціна і грэцкая мова былі для яго, як кажуць, цёмны лес. У час адной гульні ў доме бургамістра яму давалося штосьці пісаць, і выявілася, што ён не ўмее напісаць нават свайго імя. У геаграфіі ён рабіў найневерагоднейшыя ляпсусы – з наймавернай лёгкасцю пераносіў нямецкі горад у Францыю ці дацкі – у Польшчу. Ён нічога не чытаў, нічога глыбока не вывучаў, і пастар часта задумліва хітаў галавой, разумеючы цёмнае невуцтва маладога чалавека. Тым не менш, што б ён ні рабіў, што б ні гаварыў – усё лічылася трапным. Ён жа быў такі бессаромны, што заўсёды настойваў на слупнасці сваіх словаў і кожны раз у канцы казаў: “Я гэта разумею лепш!”

Вось так прыйшла зіма, і цяпер пляменнік праяўляў сябе яшчэ больш бліскуча. Кожная кампанія, у якой яго не было, здавалася сумнай. Калі разумны чалавек пачынаў гаворку, пазыхалі. Калі ж пляменнік на благой нямецкай мове прамаўляў свае дурноты, усе натапырвалі вушы. Цяпер выявілася, што гэты выдатны малады чалавек быў яшчэ і паэтам: вечар быў не вечар, калі ён не выцягваў з кішэні паперку і не чытаў перад кампаніяй некалькі санэтаў. Праўда, сустракаліся людзі, якія сцвярджалі, што некаторыя вершы дрэнныя і не маюць ніякага сэнсу, іншыя ж настойвалі, што ўжо недзе чыталі іх. Але пляменнік не даваў збіць сябе з панталыку – ён чытаў і чытаў, потым звяртаў увагу на прыгажосць сваіх вершаў, і кожны раз гучалі апладысменты.

Ягоным трыюмфам сталі грунвізэльскія балі. Ніхто не мог танчыць нястрымней і хутчэй за яго; ніхто не рабіў такіх смелых і незвычайна прыгожых падскокаў, як ён. Дзядзька апранаў яго найшыкоўнейшым чынам па самай новай модзе, і хаця вопратка не хацела як след сядзець на гэтым тулаве, усё роўна лічылася, што ўсё пасуе яму найлепш. Мужчыны адчувалі сябе крыху пакрыўджанымі яго новымі паводзінамі ў час такіх танцаў. Раней бургамістр сам адкрываў баль, а самыя знатныя людзі мелі права танчыць па заведзеным парадку, але з часу, як тут з’явіўся малады пан, усё змянілася. Без лішніх пытанняў ён браў першую-лепшую даму за руку, становіўся з ёй наперадзе, вытвараў усё, што яму хацелася, і рабіўся гаспадаром, майстрам і каралём балю. А раз дамы лічылі гэтыя манеры выдатнымі і прыемнымі, то мужчыны не маглі пярэчыць, і пляменнік так і заставаўся самавыбранай ганаровай асобай.

Здавалася, што найбольшую асалоду такі баль прыносяць старому пану: ён вачэй не спускаў з свайго пляменніка, сам сабе пасміхаўся, і калі ўся свецкая публіка цягнулася да яго, каб выказаць яму пахвалу за яго прыстойнага, выхаванага юнака, ён не мог стрымаць радасці, пачынаў весела рагатаць і паводзіў сябе дзівакавата. Грунвізэльцы прыпісвалі гэтыя выбухі радасці яго вялікай любові да пляменніка і лічылі гэта нармалёвым. Але час ад часу яму даводзілася праяўляць у адносінах да пляменніка свой бацькоўскі аўтарытэт, бо пасярод самых прыгожых танцаў таму магло прыйсці ў галаву нахабна ўскочыць на подыюм, дзе сядзелі гарадскія музыкі, вырваць з рук аднаго з іх кантрабас і дзіка запілікаць на ім. Ці раптам мяняў позу і пачынаў танцаваць на руках, дагары нагамі. Тады дзядзька звычайна адводзіў яго ўбок, сур'ёзна ўшчуваў і падцягваў мацней хустку на шыі, і пляменнік зноў паводзіў сябе прыстойна.

Вось так было на людзях і балях. Але так заўсёды бывае з нормамамі – дрэнныя пашыраюцца заўсёды лягчэй, чым добрыя. Тады новая, чужая мода, нават калі яна надзвычай неадарэчная, заражае маладых людзей, якія яшчэ ніколі не задумваліся пра саміх сябе ў свеце. Так здарылася і ў Грунвізэлі з пляменнікам і яго незвычайнымі звычкамі. Як толькі маладое пакаленне ўбачыла, што яго неабчасанасць, неадарэчны смех і балбатня, грубыя адказы старэйшыя не ганьбяць, а нават падтрымліваюць, што ўсё гэта лічыцца нават вельмі дасціпным, то шмат хто падумаў сабе: “І я ж магу лёгка стаць такім дасціпным жартаўніком”. Увогуле, раней гэта былі старанныя, умелыя маладыя людзі. Цяпер яны думалі: “Навошта тая адукаванасць, калі невукі лягчэй прабіваюцца ў жыцці?” Яны закінулі кніжкі, а толькі гойсалі па вуліцах і плошчах. Раней яны былі паслухмяныя і ветлівыя з кожным, мелі звычку пачакаць, пакуль іх спытаюць, а адказвалі прыстойна і сціпла; цяпер яны далучаліся да мужчын, устаўлялі свае тры грошы, выказвалі свае меркаванні і нават смяліся ў вочы бургамістру, калі ён нешта казаў, сцвярджаючы, што ведаюць усё нашмат лепш.

Раней грунвізэльцы з агідай ставіліся да нахабнай неабчасанасці. Цяпер жа яны спявалі ўсялякія непрыстойныя песні, палілі табаку ў неймаверных люльках і бавіліся ў шынках самага нізкага кшталту. Яны, і так прыгожыя, куплялі сабе вялікія акулеры, насаджвалі іх на нос і думалі, што такім чынам робяць уражанне, бо выглядаюць, як славуты пляменнік. Дома альбо ў гасцях яны ўкладваліся ў ботах і шпорах на канапу, гайдаліся на крэсле ў прыстойным таварыстве і падпіралі шчокі кулакамі, абAPERшыся локцямі на стол, на што глядзець без раздражнення было нельга.

Дарэмна гаварылі ім маці і сябры, як гэта ўсё неразумна, як непрыстойна. Яны ж спасылаліся на бліскучы прыклад пляменніка. Дарэмна

іх пераконвалі, што пляменніку як маладому англічаніну даруецца нацыянальная рыса – неабчасанасць. Маладыя грунвізэльцы сцвярджалі, што маюць такое ж права, як і любы англічанін, дасціпна паказваць сваю нявыхаванасць. Карацей кажучы, была проста бяда, як з адмоўнага прыкладу пляменніка ў Грунвізэлі цалкам гінулі добрыя норавы і звычкі.

Але радасць маладых людзей ад свайго грубага, неўтаймоўнага жыцця цягнулася нядоўга. Наступны выпадак раптам змяніў сітуацыю.

На завяршэнне зімніх забаваў рыхтаваўся канцэрт, удзельнікамі якога былі не толькі прафесійныя гарадскія музыканты, але і найлепшыя грунвізэльскія аматары. Бургамістр граў на віяланчэлі, доктар цудоўна валодаў фаготам, аптэкар, хоць і не меў добрых здольнасцяў, дзьмуў у флейту, некалькі грунвізэльскіх паненак развучвалі арыі з операў. Усё было падрыхтавана як мае быць. Тут стары прыезджы выказаў думку, што, канечне, такі канцэрт будзе выдатным, але ў ім не хапае дуэту, а без дуэтаў прыстойных канцэртаў увогуле не бывае. Гэтае меркаванне выклікала лёгкую разгубленасць: хоць дачка бургамістра і спявала як салавей, але дзе ўзяць вартага такой дамы спевака? Ужо хацелі спыніцца на арганісце, які калісьці цудоўна спяваў басам, але прыезджы сцвярджаў, што гэта – лішняе, бо яго пляменнік спявае непараўнальна.

Паведамленне пра гэтую выдатную здольнасць маладога прыезджага выклікала немалое здзіўленне. Яго запрасілі на рэпетыцыю, і нягледзячы на яго незвычайныя манеры, тыповыя для англічаніна, ён праспяваў, як анёл. Хуценька пачалі рыхтаваць дуэт, і нарэшце надышоў вечар, калі вушы грунвізэльцаў павінныя былі спазнаць сапраўдную асалоду.

Стары прыезджы, на жаль, не мог прысутнічаць пры трыюмфе свайго пляменніка, таму што захварэў. Але ён даў бургамістру, які наведаў яго гадзінай раней, такія-сякія парады наконт пляменніка.

– Мой пляменнік – добрая душа, – сказаў ён, – але час ад часу яго апаноўваюць дзіўныя ідэі, і ён пачынае выдурняцца. Мне вельмі шкада, што я сам не магу прысутнічаць на канцэрце, бо пры мне ён стрымліваецца, як толькі можа, добра ведаючы, што будзе! Між іншым, у абарону ягонага гонару магу сказаць, што гэта ўсё – не душэўны парыў, а больш ідзе ад фізічных уласцівасцяў, гэта ўсё закладзена ў яго прыродзе. Ці не зробіце вы, пан бургамістр, ласку, калі яму раптам прыйдзе ў галаву ўскочыць на шопітр ці нават паграць на кантрабасе, ці яшчэ нешта такое... ці не будзеце вы ласкавы толькі крыху паслабіць яму завязаную на шыі хустку ці, калі і гэта не дапаможа, зусім зняць яе? Тады вы пабачыце, якім паслухмяным і выхаваным ён зробіцца.

Бургамістр падзякаваў хвораму за давер і паабяцаў, калі з'явіцца такая патрэба, зрабіць усё так, як той сказаў.

Канцэртная зала была паўнютка: сюды набіўся ўвесь Грунвізэль разам з наваколлем. Усё паляўнічыя, святары, чыноўны люд, сяляне і астатнія насельнікі, калі нават дабірацца давялося гадзіны тры, сабраліся тут з усімі сямейнікамі, каб з падзяліць з грунвізэльцамі рэдкую асалоду. Гарадскія музыкі паказалі сябе выдатнымі майстрамі. За імі выступіў бургамістр на віяланчэлі ў суправаджэнні флейты, на якой граў аптэкар; пасля арганіст праспяваў басовую арыю, атрымаўшы бурныя воплескі. Доктар таксама не быў абдзелены апладысманамі пасля ігры на фагоце.

Першае аддзяленне канцэрту скончылася, і ўсе з нецярпліваасцю чакалі другога, у якім малады прыезджы з дачкой бургамістра мелі выканаць дуэт. Пляменнік з'явіўся ў шыкоўным касцюме і ўжо даўно прыцягваў увагу прысутных. Ён без лішніх словаў разваліўся ў фатэлі, зарэзервавным для графіні з суседняга маёнтка; ён выцягнуў ногі далёка перад сабой, разглядаў усіх праз жудасную падзорную трубу, якой ён карыстаўся, хаця быў у акулярах, і забаўляўся з вялізным сабакам, якога прывёў нягледзячы на забарону.

З'явілася графіня, для якой прызначаўся мяккі фатэль, але пляменнік і вухам не павёў, каб вызваліць ёй месца, – наадварот, ён усеўся яшчэ ўтульней, і ніхто не адважыўся сказаць яму што-небудзь. Паважаная дама мусіла сесці на простае саламянае крэсла ў асяродку астатніх жанчын гарадка і, канечне ж, раззлавалася.

Падчас цудоўнай ігры бургамістра, падчас выдатнай басавай арыі арганіста, нават калі доктар імправізаваў на фагоце, пляменнік загадваў свайму сабаку прынесці кінутую насоўку ці гучна балбатаў са сваімі суседзямі, так што ўсе, хто яго не ведаў, вельмі здзіўляліся з незвычайных паводзін маладога пана. Таму не дзіва, што ўсе прагна чакалі, як ён будзе выконваць дуэт.

Пачалося другое аддзяленне; гарадскія музыкі згралі штосьці кароткае, і вось бургамістр падыходзіць з дачкой да маладога чалавека, падае яму ноты і кажа: “Мсьё, ці не зробіце вы ласку праспяваць дуэт?”

Малады чалавек засмяўся, выскаліў зубы, падскочыў і ў суправаджэнні іх дваіх падышоў да пюпітра. Публіка стаіла дыханне, чакаючы. Арганіст адбіў такт і зрабіў пляменніку знак пачынаць. Пляменнік

прыгледзеўся праз вялізныя акулёры да нотаў і выдаў жудасныя агідныя гукі. Арганіст закрычаў яму: “На два тоны ніжэй, спявайце “до”!”

Але замест таго, каб спяваць “до”, пляменнік сцягнуў з ног абутак і шпурнуў ім у галаву арганіста, так што з яе пудра пасыпалася. Ubачыўшы гэта, бургамістр падумаў: “Ага! Цяпер ён выяўляе сваю прыроду”, – падскочыў да яго, схопіў за шыю і паслабіў хустку; але ад гэтага малады чалавек здурнеў яшчэ больш. Цяпер ён загаварыў не па-нямецку, а на нейкай дзіўнай мове, якую ніхто не разумеў, і заскакаў як ашалелы.

Такая непрыемнасць прывяла бургамістра ў адчай, таму ён вырашыў зусім зняць хустку з маладога чалавека, з якім, мусіць, здарылася штосьці надзвычайнае. Але як толькі ён зрабіў гэта, дык адразу і аслупянеў ад жаху. На шыі маладога чалавека замест чалавечай скуры выявілася рудая поўсць, і адразу ж яго скачкі і выбрыкі зрабіліся яшчэ больш высокімі і дзіўнымі, ён учапіўся глянцавымі пальчаткамі сабе ў валасы, сарваў іх, і – о цуд! – гэтыя прыгожыя валасы аказаліся парыком, які ён шпурнуў у твар бургамістру. Яго галава была ў такой жа рудой поўсці.

Ён як ашалелы заскакаў праз сталы і лаўкі, пераварочваў пюпітры, таптаў скрыпкі і кларнэты. “Лавіце яго, лавіце яго! – як без памяці крычаў бургамістр. – Ён – вар’ят, хапайце яго!”

Але гэта было нялёгка, бо ён зняў пальчаткі, а на руках аказаліся вялікія пазногці, якімі ён упіваўся ў твары людзей і жудасна драпаў іх. Нарэшце нейкаму мужнаму паляўнічаму ўдалося адолець яго; ён закруціў яму доўгія рукі за спіну, так што той мог толькі дрыгаць нагамі, рагатаць і крычаць.

Людзі атачылі іх і разглядалі дзіўнага юнака, які цяпер быў зусім не падобны да чалавека. Але нейкі вучоны пан, які жыў непадалёк і меў вялікую калекцыю прыродных з’яваў і мноства ўсялякіх жывёльных чучалаў, уважліва разгледзеў яго і потым усклікнуў у вялікім здзіўленні:

– Божа мой, шаноўныя паны і пані, як вы маглі прыняць гэтую жывёліну ў высокае грамадства? Гэта ж малпа, *Homo Traglodytes Linnaei*, даю на месцы за яе шэсць талераў, навошта яна вам? Я аблуплю яе і зраблю чучала для свайго кабінета!

Хто апіша здзіўленне грунвізэльцаў, калі яны пачулі такое! “Што? Малпа, арангутан у нашым грамадстве? Малады прыезджы – звычайная малпа?” – крычалі яны і глядзелі адно на аднаго, трацячы розум ад здзіўлення. Як можна было такое ўявіць, яны не верылі сваім вухам,

мужчыны больш уважліва абследавалі жывёліну, але, як ні круці, гэта была самая натуральная малпа.

– Ды як жа такое магчыма? – усклікнула жонка бургамістра. – Ці ж не ён мне часта чытаў свае вершы? Ці ж не ён, як звычайны чалавек, палуднаваў у мяне?

– Як? – гарачылася жонка доктара. – Няўжо? Ці ж не ён у мяне часта піў каву, вёў з маім мужам вучоныя размовы і паліў тытунь?

– Няўжо? Як так магло стацца?! – крычалі мужчыны. – Ці ж не ён гуляў з намі ў склепе ў кеглі і спрачаўся пра палітыку нароўні з намі?

– Як жа так? – скардзіліся ўсе. – Ці не ён танчыў наперадзе ўсіх на нашых балях? Малпа! Гэта ж цуд, гэта чараўніцтва!

– Так, гэта чараўніцтва і д’ябальскія штучкі, – гаварыў бургамістр, паказваючы нашыйную хустку пляменніка-малпы. – Глядзіце! У гэтай хустцы – усе чары, якія рабілі яго добрапрыстойным у нашых вачах. Тут ёсць шырокая стужка з эластычнага пергаменту, распісаная ўсялякімі дзівоснымі знакамі. Мне нават здаецца, што гэта лаціна. Хто-небудзь можа прачытаць?

Пастар, адукаваны чалавек, які часта прайграваў малпе ў шахматы, падышоў бліжэй, добра разгледзеў пергамент і сказаў:

– Нічога асаблівага! Тут толькі лацінскія літары, а напісана вось што:

ДУРЭ. МАЛПА. АЖНО. СМЕХ. БЯРЭ.
КАЛІ. ЯНА. САЛОДКАЕ. ЖАРЭ.

– Так-так, гэта д’ябальскі падман, свайго роду чараўніцтва, – працягваў ён, – і за гэта трэба ўзорна пакараць.

Бургамістр трымаўся такой самай думкі і адразу ж накіраваўся да прыезджага, які, напэўна, быў чараўніком, а шэсць паліцэйскіх неслі малпу, бо прыезджаму належала тут жа зладзіць допыт.

Яны падышлі ў атачэнні шматлікага натоўпу да пустэльнага дома – кожнаму ж хацелася пабачыць, што будзе далей. Пастукалі ў дзверы, пазванілі ў званочак, але дарма – ніхто не паказваўся. Тады бургамістр загадаў узламаць дзверы і накіраваўся ў пакоі прыезджага. Але там таксама нічога і нікога не было, акрамя старых хатніх рэчаў. Прыезджы знік. Толькі

на яго пісьмовым стала ляжаў вялікі запячатаны канверт, адрасаваны бургамістру, які тут жа і разарваў яго. Ён прачытаў:

Мае дарагія грунвізэльцы!

Калі вы гэта прачытаеце, мяне ўжо ў горадзе не будзе, і вы, пэўна, ужо даўно даведаліся, якога роду і племені мой пляменнік. Прыміце ж мой жарт, які я дазволіў сабе ў дачыненні да вас, як добры ўрок: не зацягвайце ніколі незнаёмца, які хоча жыць сам па сабе, у сваю кампанію. Я адчуваю сябе вышэйшым за тое, каб падзяляць з вамі вашу балбатню, вашыя дрэнныя звычкі і вашае жалю вартае існаванне. Таму я выхаваў арангутана, якога вы так ветліва прынялі за майго пляменніка. Бывайце і па магчымасці скарыстайце гэты ўрок.

Грунвізэльцам было вельмі сорамна перад усім тым краем. Адзіным сущашэннем было тое, што гэтаму дапамагалі звышнатуральныя сілы. Але больш за ўсё было сорамна грунвізэльскім маладым людзям – за тое, што яны пераймалі дрэнныя звычкі і норавы малпы. Яны цяпер больш не гайдаліся на крэсле, не абапіраліся локцямі на стол, яны маўчалі, калі ў іх не пыталіся, яны знялі недарэчныя акуляры, паводзілі сябе ветліва і прыстойна, як і раней, і калі хто-небудзь зноў выяўляў дрэнныя, вартыя смеху звычкі, то грунвізэльцы казалі: “Во якая малпа”.

А малпа, якая так доўга грала ролю маладога пана, была перададзеная вучонаму ў яго калекцыю прыродных з’яваў. Той дазваляе малпе хадзіць па двары, корміць яе і паказвае як рэдкасць кожнаму прыезджаму. Там яе можна ўбачыць і сёння.

пераклад з нямецкай – Уладзімір Папковіч

Каментар

[1] Франсуа-Андрэ Філідор – кампазітар і знакаміты шахматыст (1726–1795).

Пераклад зроблены з выдання: Wilhelm Hauff, Märchen, K. Thienemanns Verlag, Stuttgart – Wien, 1992.

© Уладзімір Папковіч, пераклад, 2010